

Här kommer frågor och svar! Stort tack till Pelle (Per-Lennart Karlsson) som fixat svar till frågorna!

1. Berätta om Pippis hus! Ungefär när spelades Pippi in på Gotland?

Inspelningarna av TV-serien Pippi Långstrump inleddes 1968. Villa Villekullahuset var förvaltarbostaden på gamla Wisborgsslätt, där det också stod under inspelningen. Flyttad på stridsvagnstransportsläp till Kneippbyn efter försäljning.

2. Två Oscarsvinnare inom filmens värld vilar i den gotländska jorden. a) Vad heter de? b) Nämn någon kategori de fick en Oscar för. c) Var ligger de begravda någonstans?

Marik Vos-Lundh - Bästa kostymer, **Ingemar Bergman** – Bästa utländska film /Fanny och Alexander – 1984. (samtidigt vann Sven Nykvist för Bästa foto, och Anna Asp för Bästa scenografi) Marik Vos-Lundh vid Vamlingbo kyrka, Ingemar Bergman vid Fårö kyrka.

3. Vad i huvudsak beskriver "Stora Käutatavlan" som hänger i Fårö kyrka? Varför och när hängdes den upp? Förutom huvudskeendet så förekommer också den äldsta avbildningen av – ja, vad då?

Efter fjorton dagar på ett isflak i Östersjön räddades år 1603 säljägarna från Fårö som hade drivit till havs. Tavlan hängdes upp 1618. Det dåvarande Visborgs slott finns att se i ett hörn av bilden, som det då såg ut...Hänger en liten liknande bredvid som erinrar om nästan samma sorts händelse år 1767...

4. Berätta om Takstainarn!

Nils Taksten död 1274 "crimina deplora" Pehr Arvid Säve (1811 – 1887), bland annat författare och Gotlands Fornsals grundare, berättar sägnen som är en ovanligt lång historia. Kortversionen: Takstainarn styr och ställer, hindrar prästen att börja predika innan han själv har kommit. När prästen ändå gör det blir det bråk, på liv och död, Takstainarn dör men ändå inte...via en lång rad av händelser binds han i graven, (inne i Lärbro kyrka ligger gravstenen) men hörs av om man kommer för nära. Öhrman s110 nya, s86 gamla.

5. Vad sysslade Anna-Kajsa Hallgard med?

Född 1915 i Levide, död 1995 i Hemse, författare med motiv från livet på Gotlands landsbygd. Hembygdsvän som värnade ängsmiljöerna. Testamenterade pengar till hävden av bl.a. Solsänget och Backänget
Titta in på Anna Kajsa Hallgard Sällskapetets hemsida för att se (!) hennes böcker...

6. Berätta legenden om helgonet S:t Nicolaus!

Biskop av Myra i Mindre Asien i början av trehundralet e.Kr. Bl.a. de sjöfarande och de prostituerades skyddshelgon. Avbildas med tre jungfrur eller tre påsar guld. Givmildhet, ville verka i det tysta, skänkte arvet efter sina föräldrar till de fattiga. Räddade tre döttrar till en skuldsatt man från prostitution genom att tre nätter i rad kasta in en väska med guld till dem....mirakelman, räddade skepp i sjönöd med bön, var samtidigt på flera platser. Flyttades som död till Bari, där hans kvarlevor/reliker skall ha varit ursprung till en helig olja....

7. I ängnet kan Du hitta Gotlands landskapsfågel? Vad heter den?

Vilken institution på Gotland äger idag störst andel ängen?

Fågeln är Halsbandaren, Halsbandflugsnapparen. Institutionen är Svenska Kyrkan, men de privata ägarna och brukarna är fler..., se "Det Gotländska ängnet", Erik W Olsson 2006, s 67 för fågeln, s 173-198 för ängena som de då var.

8. Nämn något av de tre konstverk i offentlig miljö i Visby, som dåvarande Gotlands kommun klöpte in efter den omdebatterade konstutställningen Baltic Sculpture 1993.

Omen av Ingvar Cronhammar står kvar mitt i rondellen i cirkulationsplatsen vid Bilcity på Färjeleden. Nivå, aka Level, av Gediminas Urbonas står kvar på Klinten, på kyrkberget. Monument över geologisk dagbok av Björn Erling Evensen står vid Högskolan, Almi, under sommaren 1993 stod den på Konstmuseets gård. Allt enligt Region Gotlands sida om sin offentliga konst.

9. Berätta om fisket på och omkring Gotland!

Kustfisket är fritt runt Gotland. Fritidsfisket omfattar cirka 3000 fiskande. Fiskar; havsöring, gädda, abborre, sik, flundra(skrubbskädda). Fisket begränsas i tid och rum, arter skyddas. Länsstyrelsen har en bra sida om fisket. Yrkesfisket går tillbaka, det finns cirka 30 licenser. Läget för torsken i Östersjön rapporteras, ser illa ut. Strömming och skarpsill fiskas ännu. Skarpsillen förs till Fiskfabriken i Ronehamn, där den fryses in i stora isblock. Därefter skickas den vidare utomlands för att förädlas till ansjovis. Sälstammen har växt och för en fiskare som fiskar kustnära med nät kan en tredjedel av fångsten förstöras genom att sälen "fiskar" i näten... Dessutom finns det idag många fåglar, t.ex. sillgrisslor, som ökar i antal, och också vill ha fisken... Fisketurismen är relativt stor på Gotland, de kommer vida ifrån för att på vår och höst vada ut längs kusterna för att fiska laxöring.

10. Berätta om de gutniska lekarna!

Varpa. Pärk, både fram- och bak. Gotländsk femkamp = ränne i kämp, längdkast med varpa, haugstikel, stångstörtning, ryggkast. "Skämt"-lekar. Stångospel, andra veckan i juli, våg, internationella jämförelser.

För en historisk exposé, se <http://gotlandsidrottshistoriska.se/f-g/foreningen-gutnisk-idrott/> .

För en fantastisk kulturupplevelse leta efter Sockenvåg 1967 på Guteinfo.com, svartvitt med Lars-Gunnar Björklund från Smissarve änge.

11. Vilka ingredienser används vid bryggning av Gotlandsdricke?

Kan du också berätta något om hur man gör? Och när bör den bryggas för att bli klar till julaftonssillen?

Mellan Anna-dagen och Lucia är en bra tidpunkt.

Vatten och späda enekvistar, gärna med blåa enbär, kokas till en lag. Enet tas bort, malt och humle ska till, socker oxå. Till sist lite jäst, och så får det jäsa ut. Ta del av Henrik Radhes hembrygning i Gotlands Media Hela Gotland häromdagen (11 dec. 2019). Läs om mältning av korn på nätet, t.ex. alnemar.com, Erik Brygger, omständligt och med massor av moment. Endast gårdens äldsta, bästa och kunnigaste klarade av det arbetet. Alltså Husmor eller gammelhusmor....

12. **Berätta något om dessa kvinnor med anknytning till Gotland.**

a) Betty Pettersson b) Elfrida Andrée c) Wilhelmina Skogh d) Bodilla e) Kajsa-Stina f) Hjördis Pettersson g) Berta Persson (Buss-Berta)

Om de tre första; banbrytande gotländska kvinnor som gjorde hål i manssamhällets rustning. Kort och bra skildrade i **Öhrman; Gotlands historia** s 272-273.

Betty P, Sveriges första kvinnliga student 1871, första kvinnan i Sverige som "tagit" en fil kand-examen 1875.

Elfrida Andrée, 1847 organistexamen, 1868 domkyrkoorganist i Göteborg, komponerade m.m..

Wilhelmina Skogh, hotellansvarig vid Stockholmsutställningen 1897, 1902 chef för Grand Hôtel Stockholm, lät bygga Villa Foresta på Lidingö.

Sedan;

Bodilla Jacobsdotter, Båta- Bol, levde på Fårö 1765-1844, fiskade från Helgumannen, rodde och seglade till Visby och sålde fisken. Bodde i ett egenbyggt hus på fädernegården, vid Alnäsa på Fårö. Mer om hennes liv hos farohembygdsforening.se.

Kajsa- Stina eg. Katarina Kristina Häglund 1831-1900. Rodde och seglade ensam resenärer i femtio år, över sundet från storön till Fårön och tillbaka. Bodde vid gamla färjeläget i Fårösund.

Skådespelerskan m.m..

Hjördis Pettersson, bagarmästaren och medlemmen i Visby stadsfullmäktige Henrik Reinhold Petterssons dotter, växte upp i Visby och lärde där bl.a. spela piano, var stumfilmspianist och tog sånglektioner. Tvekade i tonåren om valet mellan musiken och teatern. Superlång karriär på scen, teater och revy, sista film hon medverkade i var Kay Pollaks "Barnens Ö".

Berta Persson, "Buss-Berta", 1893 - 1961. Hon och hennes man köpte (!) busslinje, Berta skulle köra. Båda skaffade körkort 1925, men när Berta skulle ta busskortet blev hon kuggad av besiktningsmannen två gånger. Han visste att kvinnor inte kunde...tredje gången tog hon med passagerare i bussen, bekanta manliga busschaufförer. Inför dessa kunde besiktningsmannen inte kugga henne, hon som körde buss bättre än de flesta. Hon blev därmed Sveriges första kvinnliga linjebusschaufför. Linjen hade de mellan 1927 och 1934.

13. **Vad är SKUT? Vad har det med Visby Stift att göra? Vilket år-hundrade blev Visby eget stift?**

SKUT är Svenska kyrkan i utlandet. 46 församlingar över hela världen. Biskopen i Visby Stifts ansvar, även om SKUT-kansliet finns i Uppsala. Det blir mycket resande och många "visitationer" (besök). Visby stift med 92 medeltida kyrkor, 39 församlingar och 10 pastorat, och de 46 församlingarna i SKUT.

På 1500-talet, 1572, blev Visby eget stift. Superintendent var den danska ämbets titeln för biskopen. Efter reformationen fick det av kyrkopolitiska skäl inte heta biskop i den då nya danska kyrkoordningen, enligt Gunnar Svahnström.

14. Hur har Lummelundagrottorna bildats?

Vad kan du mer berätta om dom?

En s.k. karstbildning. Sprickor i kalkstenen. Vatten sipprar ner, kolsyran i vattnet löser ut kalken på kemisk väg. Årtusenden av erosion, vattnet slipar av och för med sig de finare och lättare partiklarna och lämnar hålrum. När flödet av vatten avstannar, avstannar också den processen. Stalagmiter och stalaktiter, droppstenar bildas av kalkpartiklarna.

Grottornas vattenföring står idag i förbindelse med Martebomyr genom slukhålen i kanalen. Myren hade dikats ut och vatten hade letts till Överstekvarn genom den grävda kanalen för att driva kvarnhjulet vid i Lummelundsbruk. Det fanns en gång hela sex vattendrivna såg- och vattenkvarnar längs ån.

Lummelundagrottorna "återupptäcktes" av tre skolpojkar på äventyr. Percy Nilsson, Lars Olsson och Örjan Håkansson, i slutet av 1940-talet. Med början 1948 undersökte de hur långt man kunde tränga in. Sedan 1959 genomförs guidade turer. Mer än 4 miljoner gäster har sedan dess besökt Lummelundagrottan, Sveriges näst längst grottsystem. Se Gotlands Natur besöksmål 36 s 89 - 90

15. Vilken konstnär har skapat Solfågeln i Almedalen? När då? Vilken är anknytningen till Gotland? Finns det fler konstverk i Almedalen som du kan berätta om?

Tyra Lundgren 1897 - 1979. Brons, 1976. Sommarhem under 30 år på gården Bredqvie i Fide socken på Storsudret, med ateljé och brännugnar. Begravd på Fide kyrkogård, graven prydd med en av hennes keramikskulpturer.

Pye Engström, 1991, granit "Utsträckta händer", till minne av Olof Palmes strävan efter fred.

16. Hur kan man förklara namnet Gotland?

Gutland, ön där gutarna bor. Med tiden latiniserat Gotland. En tid Gulland, äldre danska där -th blir -ll. "Gut-" samma ord, etymologiskt, som "Got-". Men även om Gutasagan berättar om utlottning av var tredje, kan väl lilla Gotland knappast ligga bakom romarrikets fall? Ni minns kanske från historiektionerna om de där goterna i öst och väst, och även visigoter, de som tog över när romarriket föll. Sen - Beowulfkvädets geater, nåja - muntlig tradition nedtecknad senare, jag blir vid Gutland, ön där gutarna bor...

Det finns olika teorier om namnet Gotland. Ett gott land, eller ett språkligt samband mellan västergötar, östergötar, göteborgare, götar, gutar eller goter som utvandrade söderut.

En annan teori är att namnet kan knytas till någon plats på Gotland tex Gothem eller

Gothemsån där man för länge sedan sannolikt kunde färdas med båt från Västergarn till Gothem.

17. När, ungefär, startade första reguljärflyget till och från Gotland? Var landade man då? Till vilka destinationer kan man i dag flyga från Gotland?

Reguljärflyg mellan Sthlm och Gotland startade 1925 - 26 till badviken Slite. Kring 1925 kunde turister o gotlänningar till ett pris av 55 kr flyga med "Nordpolmaskinen Dornier Wal". Kl. 09.30 lyfte planet från Värtan i Sthlm och landade en dryg timme senare i Badviken i Slite. Ville man längre, till Danzig/Gdansk – 90 kr.

Efter att ha legat nere en tid uppstod 1933 flyget – AB Aerotransport start. Reguljär flygförbindelse mellan Sthlm och Tingstäde.

Sommartrafik, sjöflygplan till Tingstäde, en dubbeltur per dag fram till andra världskrigets utbrott, totalt nästan 1000 flygningar med ca 11 000 passagerare, drygt 70 % var turister. (ABA)

Flygmaskinen **Södermanland** gick mellan Lindarängens flyghamn i Sthlm och Tingstäde trask fram till 1935. Söndagar var det folkvandring till Tingstäde för att se flygmaskinen Södermanland landa på träsket, byta passagerare och lyfta igen. Lilla röda huset vid badplatsen första lilla flygterminalen!

1933-1935, en Junker 52:a, 3-motorigt plan, korrugerad plåt, 16 platser, man fick öronproppar och papperspåsar när man gick ombord. Första sommaren – 1700 passagerare på 2 månader, 134 turer. **Enkel tur – 40 kr, t o r – 69 kr.** "Flyg o bada", reklam i Sthlm, då kom snäckbussen, rälsbussen o hämtade folket till Snäck. 1 juli – 15 augusti.

Visby Flygplats, Visby Airport, dagens terminalbyggnad på sin plats sen 1958, men 27 januari 1942 landade flygplanen i Visby och första terminalen byggdes, där som det finns blommor och mat idag exempelvis, granne med Gotlands flygklubb Järnvägen och flygplatsen delade plats, när tåget kom till kanten av flygfältet, (syns idag vid lilla stigen mot golfbanan, finns liten plattform kvar) fick det stanna och ta telefonluren med direktlinje till flygledartornet och fråga om kusten var klar. Sen kunde det köra vidare. Likadant i andra änden när det kom från Tingstäde.

18. Idag för 358 år sedan föddes en känd uppfinnare, vem? Nämn något om denne uppfinnares liv och arbete!

Christopher Polhem 1661 - 1751, född Polhammar men 1716 adlad Polhem, väl beskriven på Wiki. Född i Tingstäde på Gotland, tre år i Visby skola. Till fastlandet, arbete och skola, studier i Uppsala. Industrialist och uppfinnare, kallad "den svenska mekanikens fader". Polhems far var en tysk köpman och hade invandrat till Visby, Polhems mor var från Vadstena.

En lång karriär under Karl XI och Karl XII och därefter. Konstruerade och producerade bl.a. slussar, lås, maskiner och maskinerier, en modellsamling för beskrivning av rörelsemekanismer, förbättrade och nya jordbruksredskap, allehanda maskiner för textiltbearbetning. Kardanknuten tillskrivs oxå honom.

Mer än 100 uppfinningar. Han var lite grand som Leonardo da Vinci, gjorde ritningar inför framtiden, samt tog sin egen "patent" på sina uppfinningar, genom att lägga in ett litet "fel" i sina ritningar, så att inte vem som helst kunde stjäla dom.

Grundade 1699 Stjärnsunds manufakturverk i Dalarna, maskiner och pendelur gjordes där.

Han ömmade under sin vuxna tid för barn, ansåg det viktigt att de blev sedda och fick möjligheter, antagligen på grund av sin egen ganska svåra uppväxt. Tidigt faderlös, och fick tidigt ta sig ensam fram i livet. Men han blev sedd för sina kunskaper och fick på så sätt hjälp att komma vidare. Han återvände aldrig till Gotland.

19. Vad heter den fridlysta blomma som många vallfärdar till sydligaste storsudret för att se på i maj?

Våradonis, *adonis vernalis*, också "tåskblomme"/torskblomma. Hela Husrygg kan då ses täckt av dessa gula blomster, längs den vackra kustvägen söderut till Hoburgen. På Öland Aronstorpros. Giftig som sjutton...

20. Berätta om gutamålet! Ursprung, exempel på ord och uttryck?

Gutniska; Gutamål: Carl Säve, professor i nordiska språk 1859 - 1876, och hans bror Pehr Arvid samlade mellan 1831 och 1887 in ett stort antal gutaord, Carl föreslog Guta mal, gutamål. Herbert Gustavsson publicerade ur deras material en Gotländsk ordbok 1918-1945. Andra, före dem och efter dem, har samlat och beskrivit. Gutamåls-gillet vårdar målet.

Ursprunget är forngutniska, ett av de fornnordiska språken (eller dialekterna). Wiki svarar bra på många frågor om forngutniskan respektive de fornnordiska språken. Genom Gotlands läge och att det var i Visby det största inflytandet av lågtyskan var, skyddades länge den talade forngutniskan på landsbygden. Med dansktiden och sedan övergången till svensktid, och införandet av den obligatoriska skolan, blev det svårare. På Fårö och längst i söder, på och omkring storsudret, levde forngutniskan längst kvar med vokabulär och grammatik. Den gutniska, det gutamål, som talas och skrivs idag är inte utan en stor påverkan.

Några ord; Langhalu, Bläcku, Kut. Fin ordlista finns hos Gutamåls-gillet, med härliga övningar under Testa Ditt Gutamål.

"Vikk u flax.."vad dansar man då?

Samvite jär raint, för de nyttes så sällan. Vem kan ha sagt nåt sånt om bl.a. de båda koilböikrar och andra potentater i Gotlands Kommun?

21. Berätta om bildstenarna! Ålder och likheter/skillnader med runstenar! Nämn minst ett ställe där bildstenar finns kvar på troligen ursprunglig plats i landskapet!

Från tre tidsperioder; cirka 400 e.Kr., yxformiga med symboler och avbildningar av djur. Cirka 500 - 600 e.Kr., mindre stenar med ibland stiliserade avbildningar, och också kvinnan med ormar i händerna.

Cirka 700 e.Kr., svampformade stora stenar med rikt bildinnehåll från vilket vi hämtat lärdom om kläder, skägg, huvudbonader och segel m.m.

På 1000-talet dyker stenar med runor och drakslingor upp, ibland med det kristna korset. Öhrman; sid 58 - 61.

Vid Änge i Buttle står Gotlands högsta bildsten, 385 cm hög.

22. I Fide kyrka, vilken latinsk text finns målad i triumfbågen och vilket årtal sägs kunna uttydas ur denna text?

Edes succense gens cesa dolens ruit ense.

Kan översättas till: Husen är stuckna i brand, ett lidande folk nedhugget; härjande med svärd går fram.

Den latinska texten innehåller såväl talmagi som ett kronogram, med ett årtal gömt i form av romerska siffror: d u c c c d l u i = 1361 (u = v).

23. Berätta om Gotlandsrussen!

Gotlandsrusset, en gotländsk urhäst. Skogsbagge, gick fritt på skogen till laga skiftet i mitten av 1800-talet. Besläktad med urhästen Tarpanen, polska motsvarigheter Hucul och Konic. Hotad, jagad, förföljd, infångad och ibland försåld till tyska kolgruvor, räddades den av bl.a. godsägare Wöhler, som drev ett stuteri. "Fritt" gående på Lojsta hed i stora hägn, ny fräsch hingst varje år. Fölar i skogen, stödfodras lite, avkomman mönstras och skiljs från mor och flock. Mycket eftertraktad! Cirka 130 cm mankhöjd, svag i galoppen, hoppar förvånansvärt bra och är en fin travare. Älskad barn- och ungdomshäst!

Lojsta hed (Lojsthaid) omfattar ca 650 hektar uppdelade på tre beteshagar, vinter-, sommar- och hösthagen. Där går ca 50 ston som får sällskap med en ny hingst varje eller varannan sommar. På sen våren kommer sen ungefär 35 nya föl.

Hushållningssällskapet och ett tiotal enskilda familjer äger hästarna, de har bildat Russambetesföreningen. (läs mer i Håkan Hollströms bok *Skogsrussen på Lojsta hed.*)

24.

- a. Vad tycker du är din uppgift som guide? Känner du någon likhet med tomten eller Pigge?
- b. Istället för bästa "raggningsreplik på krogen", vilken är din bästa hälsningsfras på ett guideuppdrag?

- c. Fritt ur Gutasagan: "Gotland fann först en man som hette..... Han fick en son som hette Den sonen gifte sig med..... De fick tillsammans tre söner som kom att äga varsin tredjedel av Gotland. De tre sönerna hette , och

Tjelvar – Havde – Hvitastierna – Gute, Graip och Gunnfjaun.

- d. Josef Hjorter sålde 1948 Bredkvie i Fide. Till vem? Från vilken sektgrundare härstammade denne Josef?

Jöns Hjorter (1820-1874) var snickare och lekmanpredikant från Burs som startade Hjortarianerna.

Hjortarianerna, en kyrklig väckelserörelse, var strängare än den officiella kyrkan, men alla medlemmar gick även i kyrkan, de var inga utbrytare. Ett litet kapell byggdes i Burs 1860.

Senare släktingen Josef Hjorter sålde Bredkvie i Fide till Tyra Lundgren. (enligt Gunnar Bäck)

e. Hur tillagas glödhoppor?

Rimmat lammkött (helst med revben) urvattnades till lagom sälta, styckades i små bitar och kokades, ibland tillsammans med morötter och purjolök. Köttet fick kallna i sitt spad, togs upp och beströks med senap, doppades i skorpmjöl eller rivet bröd och grillades på glöden. (ur *Gotländska mattraditioner* av Ingeborg Lingegård)

f. Det sägs att, på den tiden kvinnor och män hade varsin sida i kyrkorna, att norrsidan i kyrkorna var/är kvinnsidan. Vilken förklaring brukar du ge?

Det finns många förslag till förklaringar, här kommer en, enligt Sven-Eric Pernler: För att kyrkorna läses från öster till väster. I öster finns soluppgången, paradiset, dit ska församlingen vara riktade. I öster finns också koret, det allra heligaste, Kristus med Maria och Johannes. Maria alltid på Kristus högra sida. De möter församlingens blickar, och så blir den norra sidan automatiskt kvinnornas sida.

g. Vad gör du om tappat bort halva gruppen efter halva stadsvandringen...?